

ΤΟΠΟΝΙΜΙΚΑ

С.О.Вербич

УДК 81'28:81'373.21

ΔΙΑΛΕΚΤΝΑ ΛΕΞΙΚΑ 3
 “ΡΟΣΛΙΝΝΟЮ” ΣΕΜΑΝΤΙΚΟЮ Ι
 ΕΤΙΜΟΛΟΓΙΖΑЦΙΑ ΡΕΓΙΟΝΑΛΗΝΗΧ
 ΤΟΠΟΝΙΜΙΒ

Реферат. У статті етимологізуються регіональні (карпатські) топоніми, пов’язані з загальною структурною моделлю “ботанічний номен → вони”, з’ясовується генезіс похіднихх апелятивів боз, буз, гафина, скорух, скоруш, чагор/чагар.

Ключові слова: ботанічний номен, генезіс, апелятив, регіональні топоніми.

Чимало вже сказано про етимологічний зв’язок регіональної топонімії з місцевою діалектною лексикою. Однак кожна окрема назва в результаті структурно-семантичного аналізу дає новий матеріал, який додатково підтверджує цей зв’язок. До того ж дослідження такого плану стають дедалі актуальнішими з огляду на те, що на сьогодні українська регіональна топонімія (гідроніми та мікрогідроніми, мікротопоніми, ороніми тощо) в цілому по Україні й, зокрема, в певному географічному ареалі ще потребує систематизації та комплексного вивчення.

Предметом нашої уваги є топоніми *Бзана*, *Гафины*, *Скоруховатий*, *Скоруш*, *Скоруша* (Petrov, 147, 155, 204), Чагри (ОАІУМ), засвідчені в межах Карпатського регіону й пов’язані спільною структурною моделлю “ботанічний номен → онім”.

Назва географічного об’єкта *Бзана* записана без узгодження з тією або іншою топореалією (село, гора, ліс, річка) (Petrov, 147). Показово, що саме в такій формі вона знаходить підтримку в карпатському топоніміконі (в інших регіонах схожих назв не засвідчено): гора *Бзовата* (с. Спас Старосамбірськ. р-ну Львівськ. обл.), яр *Бзувата* (с. Шум’яч Турківськ. р-ну Львівськ. обл.), ліс *Бзяний* (під лісом росте багато дикого бзу “бозу”; с. Стара Ропа Старосамбірськ. р-ну Львівськ. обл.; ОАІУМ), село *Bzianka* в колишньому Сяноцькому пов. (польське Прикарпаття; SG I, 521) тощо. Наведені оніми з погляду структури містять кореневу морфему *бз-*, значення якої допомагає з’ясувати укр. діал. *бзина* “бузина” (Грінченко 1, 54). Крім того, на мотиваційну семему “бузина” (дикий біз) вказує діал. форма Р. відмінка *бзу* “бозу” (див. вище) < боз < бьз. Пор. ще укр. *буз* “бузина” і *боз* “т.с.” < псл. *bozъ, що пов’язане чергуванням із *bъzъ (ЕСУМ 1,281).

Формально топонім *Бзана* є стягненим прикметником ж.р. від боз < бьз “бузина”, континуанта давнього *bъzъ. Зазначимо, що в інших слов’янських мовах, крім української, рефлексії псл. *bъzъ відзначені ще в польській і чеській: пол. *bzina* “бузина”, чес. *bzinka* “т.с.” (ЕСУМ 1, 181), що свідчить про північнослов’янський ареал апелятивної бази *bъz-.

Мікротопонім *Гафины* зафіксовано як назву лісу (Petrov, 155). На перший погляд може здатися, що онім є дериватом із присвійним суфіксом -ин- від певного імені *Гафа* (пор., наприклад, діал. (бойк.) *Гафа*– зменшене від *Гафія*; Онишкевич 1, 163). Однак таке пояснення було б помилковим, оскільки у випадку присвійного прикметника із суф. -ин- ми мали б в однині форму *Гафин* (ч.р.), *Гафина*

(ж.р.), *Гафине* (ср.), а в множині - *Гафині*. Детальніший аналіз структури назви *Гафини* вказує на те, що вона утворена за моделлю *pluralia tantum* від певного *гафина*. Апелятивна лексика української мови фіксує слово *афина* “чорниця”: *афини* “чорниці”, гуцул, *афинник* “куш чорниці” (Грінченко 1, 11). Спорідненість лексем *гафина* й *афина* не викликає сумніву. Розбіжність між ними зумовлена наявністю протетичного звука *г-* в *гафина* > *гафини*, що підтверджує, зокрема, інший фонетичний варіант - діал. (бойк.) *яфина* (мн. - *йафини*) “чорниця” (Онишкевич 2, 406), де *й-* також виконує функцію протези. Отже, семантика назви *Гафини* мотивована діал. апелятивом *гафини* < *гафина* < *афина*.

За своїм походженням ботанічний номен *афина* сягає румунського *afină* а “чорниця”, що на сьогодні етимологічно неясне для дослідників.

Назву хащі *Скоруховатий* (Petrov, 204) пояснюємо як прикметник із атрибутивним суфіксом *-оват-ий* від апелятива *скорух* “горобина” (Грінченко 4, 141), “крушина” (Желехівський II, 877). Базове *скорух* є твірним також для ороніма *Скуруш* (*Скуруша*) (Petrov, 204), мікротопоніма *Скурушний* (с. Зелене Верховинськ. р-ну Ів.-Франківськ. обл.; ОАІУМ), карпатських оронімів *Skorusznik*, *Skorusznu*, *Skoruszyna* (SG X, 704). Пор., відповідно, діал. (бойк.) *скоруша* “горобина” (Онишкевич 2, 226). Якщо етимологічний аналіз назв із основою *Скорух-Скуруш-* на цьому можна завершити, то пояснення етимона апелятива *скорух* потребує більш детальної уваги.

З-поміж інших слов'янських мов для номена *скорух/скоруша* споріднені факти знаходимо лише в польській: *skoruch* “горобина звичайна” *skorusza* “т.с.” (SJP VI, 165). Як бачимо, і в українській, і в польській мовах стрижневою семемою слів *скорух*, *скоруша* є “горобина”, і лише в півд-зх. діалектах української мови засвідчено семему “крушина”. Спроба вважати вихідним для *скорух*, *скоруша* значення “крушина” не дає бажаного результату, оскільки в основі ботанічного номена *крушина* лежить слово **kriхъ* “крихкий”: назва зумовлена крихкістю деревини (ЕСУМ 3, 113). Неможливо пов'язувати також структуру *скорух*, *скоруша* з етимологією лексеми *горобина*, оскільки остання тлумачиться як форма з *г-*протезою від первинного орябина < псл. **erębina*, **eręb-* “рябий”, “темний”, “темно-коричневий”, “темно-червоний” (ЕСУМ 1, 570). Малоімовірно видається й версія пояснювати апелятиви *скорух*, *скоруша* як деривати із суф. *-ух-*, *-уш-* від дієслівної основи *скорувати*

“здирати з дерева кору” (Грінченко 4, 141), оскільки в цьому випадку незрозумілим лишається зв'язок семантики “здирати кору” та “горобина”, “крушина”.

Очевидно, що тут слід погодитися з етимологією польського вченого О.Брюкнера, який пов'язує лексеми *skoruch*, *skorusza* із прикметником *skory* “швидкий”, пропонуючи мотивацію семантики їхньої основи ознакою “дерево з плодами, що швидко досягають” (Brückner, 495). На користь такої інтерпретації може вказувати також гідронім *Skorusz* – гірський потік у бас. Золотої Бистриці (Польща; SG X, 703)~ скорий (швидкий) потік.

Мікротопонім *Чагри*, наскільки відомо, ще не був предметом уваги дослідників. За нашими спостереженнями, назва позначає географічні об'єкти в Карпатському регіоні: *Чагри* – ліс (с.Олеша Тлумацьк. р-ну Ів.-Франківськ. обл.; ОАІУМ), поле (с.Топорівці Садгірськ. р-ну Чернівецьк. обл.; ОАІУМ). Очевидно, до вказаних назв слід залучити й онім *Чигри* – орне поле (с.Чортовець Городенківськ. р-ну Ів.-Франківськ. обл.; ОАІУМ).

На нашу думку, мікротопонім *Чагри* є формою множини від сингулярного *Чагор*. Наявність спорідненої апелятивної лексики дозволяє зближувати назву *Чагри* < *Чагор* із місцевим номеном *чагар* “лісові хащі” (Желехівський I, 1059), похідним від якого є вже укр. *чагарник* “т.с”. В «Етимологічному словникові слов'янських мов» не знаходимо псл. архетипа для *чагар* > *чагарник*. Це, відповідно, схиляє до думки про неслов'янську природу останніх.

Етимон базового *чагор/чагар* (як фонетичні варіанти) допомагає з'ясувати рос. *чагарник* “хащі на лузі” і, особливо, пол. *czajr* “т.с”, що, відповідно, є запозиченнями з тур., крим.-тат. *čajur* “луг, пасовище, поле”. Пор. ще рос. діал. (крим.) *чагир* “гірське пасовище” (Фасмер IV, 310). Сказане знаходить підтримку і на основі семантики мікротопоніма *Чагри* – поле. Отже, семема “хащі” в структурі *чагор/чагар* є вже вторинною.

Форму *Чигри* слід, очевидно, кваліфікувати як видозмінену (фонетично) до *Чагри* на місцевому ґрунті, що підтверджує, зокрема, субституція *ча-/чи-* в бойківському діалекті: *часун* “віл...” і *чисник* “т.с.” (Онишкевич 2, 363).

Студії над структурою і семантикою регіональних топонімів *Бзана*, *Гафини*, *Скоруховатий*, *Скуруш*, *Скуруша*, *Чагри* дозволили з'ясувати зв'язок із місцевою ботанічною номенклатурою: *боз*, *буз* < **bъзь*, *гафини* < *афини* < румун. *afină*, *скорух*, *скоруш* (*a*) < **skor-* < **skorъ(jъ)*, *чагори* < *чагор* < тюрк. *čajur*, яка, проте, є різною за своєю генезою.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Грінченко Словарь української мови/ Упоряд. з дод. влас. мат. Б.Д.Грінченко. - К., 1907- 1909.-Т. 1-4.
ЕСУМ Етимологічний словник української мови: У 7 Т. - К., 1982 – 1989,-Т. 1-3. Желехівський
Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецкий словарь. - Львів, 1886. - Т.І-ІІ.
ОАІУМ Ономастичний архів Інституту української мови.
Онишкевич Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2-х Ч. -К., 1984.
Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. - М., 1964-1973.-Т.І-ІV.
Brückner Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. - Warszawa, 1954.
Petrov Petrov A. Karpatoruské pomístní nazvy z pol. XIX a z poč. XX st.-Praha, 1929.-219 s.
SG Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. - Warszawa, 1880-
1895. - Т.І-ХІV.
SJP Słownik języka polskiego / Pod red. J.Karłowicza, A.Krńskiego,
Niedzwiedźkiego. - Warszawa, 1900-1927.- Т.І-VІІІ.

Вербич С.А.

ДИАЛЕКТНАЯ ЛЕКСИКА С «РАСТИТЕЛЬНОЙ» СЕМАНТИКОЙ И ЭТИМОЛОГИЗАЦИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ ТОПОНИМОВ

В статье этимологизируются региональные (карпатские) топонимы, связанные общей структурной моделью “ботанический номен → они”, определяется генезис производящих апеллятивов *боз, буз, гафина, скорух, скоруш, чагор/ чагар*. (“Λογος ὀνομαστικῆ”, №1, 2006, с. 34-36).

Ключевые слова: региональные топонимы, ботанический номен, генезис, апеллятив.

Verbich S.A.

DIALEKT VOCABULARY WITH “VEGETABLE” SEMANTICS AND ETHYMOLOGIZATION OF REGIONAL TOPONYMS

The article is devoted to the ethymological analysis of the regional (carpathian) Names of the geography objects, it connected of the general structural model “botanical nomens” → “Proper Name”. The author defines genesis of the original appellatives *боз, буз, гафина, скорух, скоруш, чагор/ чагар*. (“Λογος ὀνομαστικῆ”, №1, 2006, с. 34-36).

Key words: regional toponims, botanic nomen, genesis, appellative.